

דף הרחבות לנושא –**מאבות מלאכות שבת (שיעור 2)****מלבן – תפקיד המים בכיבוס**

שיעור מספר 52

❖ עיון נוסף בשיטת ר"ת

הראשונים מבארים מדוע במקורות מסויימים משמע שאין איסור להרטיב את הבגדים, למרות ש"שרייתו היא כיבוסו".

ר"ת מבאר שאם ההרטבה נעשית באופן המלכלך את הבגד, הרי שהרטבה זו איננה כיבוס. לכאורה ביאור דבריו הפשוט נבחן לפי התוצאה. אם ההרטבה מלכלכת, ואיננה מנקה, הרי שלא היה כאן כיבוס (הגדרה זו מתאימה גם לדברים שהובאו מהרמ"א, ביאור הלכה ושש"כ, שפסקו שאין מחלוקת בין שיטה זו לבין השיטה הסבורה שמותר להרטיב בגד שאינו מלכלך, עיין בדברים שהובאו בשיעור). אך ר"ת ממשיך –

תוספות מסכת שבת דף קיא עמוד ב

ועל תינוק שלכלך בגדי אמו במי רגלים אין לזרוק עליו מים דשרייתו זהו כיבוסו, ושמע ר"י מפי הנשים שהתיר ר"ת ליטול ידיה ולקנח ידיה בבגד, כיוון שהוא דרך לכלוך, כדי שתוכל להתפלל ולברך. ואין נראה לר"י, שהרי היא מתכוונת לטהר הכלוך, ודרך רחיצה וליבון היא זה הקינוח!

לכאורה ר"ת הולך כאן צעד נוסף קדימה. גם אם ההרטבה נועדה לנקות את הבגד במידת מה, אין בכך איסור, אם היא נעשית ב"דרך לכלוך"! על כך ר"י חלק. לא יתכן לטעון שמכיוון שהכיבוס נעשה באופן של ניגוב, אין בכך איסור כיבוס. הרי האדם התכוון לנקות את הבגד, ואף הצליח! יש לחדד את דברי ר"ת –

לפי ר"ת, גם אם הבגד באמת יהיה נקי, ואף אם יתכוון לנקות אותו (!!!), אין איסור כיבוס בהרטבת הבגד באופן של לכלוך.

היה מקום לבאר את שיטת ר"ת במושגים של גדרי "מלאכת מחשבת". אמנם הבגד נרטב, אך מכיוון שהאדם אינו מתכוון להרטיב אותו, אלא לייבש את ידיו, הרי שזו מלאכה שנעשתה ללא כוונה למלאכה.

יקשה המקשה – מדוע דעתו משנה, הרי זהו פסיק רישא שהבגד נרטב!

למדנו בשיעור ששיטת ר"ת מבוססת על ההבנה שעצם ההרטבה אינה כיבוס, אלא תלויה בתוצאה. אם ההרטבה איננה מנקה את הבגד, ההרטבה איננה כיבוס. אם כן, הפסיק רישא של הרטבת הבגד אינה קושיה.

אך כל זאת נכון רק אם ההרטבה אכן מלכלכת את הבגד. ר"ת מתייחס כאן למצב בו הבגד נעשה נקי יותר על ידי הרטבתו!

בארחות שבת ביאר את סברת ר"ת כך –

ארחות שבת פרק יג הערה נ

הטעם, משום דבאופנים האלו יותר מתלכלך הבגד מכוח השרייה מאשר מתנקה על ידה. ממילא חסרה בזה כל עיקר צורת מלאכת הכיבוס, אף שאפשר שבפועל יוסר מהבגד לכלוך הדבוק בו

לכאורה עולה כך –

כאמור, לפי ר"ת, עצם ההרטבה אינה כיבוס, אלא תלויה בתוצאה. כאן מתחדד מעבר לכך – אם הפעולה נעשית גם באופן בו לא מכבסים, אין בכך איסור, גם אם למעשה זה מנקה את הבגד, ברמה זו או אחרת.

חשוב להעיר שהיקף היתרו של ר"ת נתון במחלוקת.

הציטוטים של ר"ת המובאים בתוספות מתייחסים להסרת מי רגליים בלבד. אך בתשב"ץ קטן (המתחקה אחרי פסקי המהר"ם מרוטנברג) התיר יותר מכך –

ספר תשב"ץ קטן סימן סד

ואם נפל צואה או שתן על בגדיו בשבת ... ונוטל ידיו ומקנחן היטב זו בזו, ואחר כך משים אותן על הבגד. אבל לשום מים על הבגדים אסור משום ליבון [מיהו אסור לשפוך מים על בגד. בין של צמר בין של פשתן משום דשרייתו זהו כבוסו. ע"כ]

התשב"ץ מתיר לנקות את הבגד גם מצואה!
המג"א (בשם מהר"ם טיקטין) פסק נגד דבריו –

מגן אברהם סימן שב ס"ק כד

אבל כשיש עליו צואה אסור להעבירו בניגוב הידיים (מהר"ם טיקטין בשם סמ"ג, דלא כהגהות מרדכי)
האליה רבה תמה על דבריו –

אליה רבה סימן שב ס"ק כח

תמהני, דעיניתי בתוספות שם דלא חילקו כלל בין צואה למי רגלים, ור"י דאוסר אוסר אפילו מי רגלים ולא קי"ל כוותיה כמ"ש ב"י ... גם נראה לי דגם מהר"ם טיקטין מודה דמותר בקינוח אפילו בצואה, ולא אוסר אלא לתת מים עליו ... מה שכתב [מהר"ם טיקטין בברכות] שם בשם הג"ה בסמ"ק לא דק לעני"ד וקצרתי

מה עומד בבסיס המחלוקת?

לכאורה האליה רבה מבין שדברי ר"ת מוחלטים. מכיוון שהרטבת הבגד נעשית בדרך לכלוך, התוצאה, שהבגד יוצא נקי יותר, אינה משנה את זה שלא נעשתה כאן פעולת הכיבוס בצביונה הרגיל.

יתכן שהמג"א מבין את ההיתר באופן שונה. הרטבת הבגד, במקרה זה, אינה מכבסת ומנקה אותו, אלא רק מבטלת את מי הרגליים הנמצאים שם. מי הרגליים עודם שם, אך מכיוון שהם מעורבבים עם מים, אין הם נחשבים מי רגליים שאסור להתפלל בקרבתם. נעשית כאן פעולה הלכתית, המאפשרת את התפילה, אך הבגד אינו מכובס על ידי מעשה זה. אין לזהות בפעולה זו כיבוס. הסיבה היחידה שהראשונים התעוררו לכך שיש כאן כיבוס הוא מפני ש"שרייתו היא כיבוסו". ר"ת מציע את הפתרון שיעשה דרך לכלוך. כך – לא נעשה נקיון לבגד, ואין בכך "שרייתו היא כיבוסו" מכיוון שמדובר בדרך לכלוך.

עתה מובן יותר מדוע האליה רבה אומר שר"י לומד את דברי ר"ת כך. ר"י דוחה את היתרו של ר"ת בטענה שגם אם דרך לכלוך מותר, במקרה זה נעשה נקיון! האליה רבה מדייק מכך שר"י מבין שאין מקום לפצל בין טהרת מי הרגליים לתפילה לבין כיבוס רגיל.

מסתבר שגם המג"א ער לכך שר"י חולק על ר"ת, וטוען שנעשה כאן נקיון. מסתבר שהמג"א סובר שר"י ור"ת חולקים בגדר ביטול מי הרגליים לכבוד התפילה. לפי ר"י, זו פעולת נקיון. לפי ר"ת, זו פעולה של ביטול מי הרגליים בלבד, ולא נקיון.
המשנה ברורה (סימן שב ס"ק נג) פוסק כדברי המג"א.

❖ ביאור שיטת השו"ע לפי האבני נזר

האבני נזר מציע שהשולחן ערוך התלבט בעצמו כיצד להכריע. לכן הוא פוסק את המצבים בהם יש חשש לאיסור דאורייתא – לחומרה, ואילו את המצבים בהם אין חשש דאורייתא – לקולא. כאשר שותה דרך המפה, אין חשש שעובר או יעבור על איסור דאורייתא, ולכן השו"ע התיר. אך במקרה של האש שנאחזה בטלית, האדם מרוצה מכך שהטלית גם תתנקה. לכן השו"ע חשש לאוסרים, ואסר.

שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן קסט אות ד

ולדידי נראה דהמחבר חשש להאוסרין דבשל תורה הלך אחר המחמיר. אך במקום דליכא איסור תורה גם להאוסרין פסק כמקילין. על כן במשמרת, שאינו חושש לליבונה, והוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, פסק כמקילין. וכן בשותה על ידי מפה, כיוון דדבר מועט הנשרה, וכתב בבית יוסף דלא גזרינן ביה שמא יסחוט, דאין דרך לסחוט בשביל דבר מועט. וכיון שאין דרך לסחוט אין חיוב להרמב"ם, דשיעור סוחט שמן כגרוגרת ... הכא נמי כיון שאין דרך לסחוט פטור ... וכיוון דאפילו להאוסרין פטור בזה על כן סמך על המקילין. ובסימן שלי"ד דהוא חשש תורה, כיוון דניחא ליה בליבונה, חשיב צריכה לגופה, אף שאינו מתכוון ... על כן חשש להאוסרין